

Відділ перший

ТОВАР І ГРОШІ

Товар

1. Два фактори товару: споживна вартість і вартість (субстанція вартости, величина вартости)

Багатство суспільств, що в них панує капіталістичний спосіб продукції, з'являється як «величезне нагромадження товарів»,¹ поодинокий товар — як його елементарна форма. Тому наш дослід починається аналізом товару.

Товар є передусім зовнішній предмет, річ, яка своїми властивостями задовольняє ті або інші людські потреби. Природа цих потреб, чи походять вони, приміром, від шлунку, чи від фантазії, ані трохи не змінює справи.² Тут також не в тому справа, як саме річ задовольняє людську потребу: чи безпосередньо, як засіб існування, тобто як предмет споживання, чи обхідним шляхом, як засіб продукції.

Кожну корисну річ, як от залізо, папір тощо, можна розглядати з подвійного погляду: з погляду якості і з погляду кількості. Кожна така річ є сукупність багатьох властивостей, і тому може бути корисна з різних боків. Відкрити ці різні боки, а значить, і різноманітні способи вживання речей — це справа історичного розвитку.³ Такий характер має й винахід суспільних мір для кількісного виміру корисних речей. Ріжниця в товарових мірах походить почасти з неоднакової природи вимірюваних предметів, почасти — з угоди.

¹ K. Marx: «Zur Kritik der Politischen Oekonomie», Berlin 1859, S. 4. (К. Маркс: «До критики політичної економії», ДВУ, 1926 р., стор. 45).

² «Бажання має собі за передумову потребу; це апетит духа, і він для нього так само природний, як голод для тіла... більша частина (речей) має свою вартість, тому що вони задовольняють потреби духа» («Desire implies want; it is the appetite of the mind, and as natural as hunger to the body... the greatest number (of things) have their value from supplying the wants of the mind»). (Nikolas Barbon: «A Discourse concerning coining the new money lighter, in answer to Mr. Locke's Considerations etc.», London 1696, p. 2, 3).

³ «Речі мають унутрішню властивість (vertue — так специфічно означає Барбон споживну вартість), що всюди є однакова, як от, приміром, властивість магнету притягати залізо» («Things have an intrinsick vertue, which in all places have the same vertue; as the loadstone te attract iron»). (N. Barbon: «A Discourse concerning coining the new money lighter», p. 16). Властивість магнету притягати залізо стала корисною лише тоді, коли за її допомогою відкрито магнетову полярність.

Корисність якоїсь речі робить її споживною вартістю.⁴ Але ця корисність не висить у повітрі. Зумовлена властивостями товарового тіла, вона не існує без цього останнього. Тому саме товарове тіло, як от залізо, пшениця, діамант тощо, є споживна вартість, або добро. Цей його характер не залежить од того, чи присвоєння його споживних властивостей коштує людині багато, чи мало праці. При розгляді споживних вартостей певну кількість їх завжди приймається за наперед визначену, приміром, тузін годинників, метр полотна, тонна заліза тощо. Споживні вартості товарів дають матеріал для осібної науки — товарознавства.⁵ Споживна вартість реалізується лише в ужитку або споживанні. Споживні вартості становлять речовий зміст багатства, хоч яка була б його суспільна форма. В тій суспільній формі, яку ми маємо розглянути, вони є одночасно речові носії мінової вартости.

Мінова вартість з'являється насамперед як кількісне відношення, пропорція, що в ній споживні вартості одного роду обмінюються на споживні вартості іншого роду,⁶ відношення, яке завжди змінюється залежно від часу й місця. Тому мінова вартість здається чимось випадковим і суто відносним; отже, внутрішня, іманентна товарів мінова вартість (*valeur intrinsèque*) здається якоюсь *contradictio in adjecto*.⁷ Розгляньмо справу ближче.

Якийсь товар, приміром, квартал пшениці, обмінюється на *x* вакси до чобіт, або на *y* шовку, або на *z* золота й т. ін., коротше, обмінюється на інші товари в найрізніших пропорціях. Отже, пшениця має не одним-одну, а різноманітні мінові вартості. А що *x* вакси до чобіт, так само *y* шовку, так само *z* золота й т. ін. є мінова вартість одного квартала пшениці, то *x* вакси до чобіт, *y* шовку, *z* золота

⁴ «Природна вартість будь-якої речі є в її здатності задовольняти доконечні потреби або служити вигодам людського життя» («The natural worth of anything consists in its fitness to supply the necessities, or serve the conveniences of human life»). (*John Locke*: «Some Considerations on the Consequences of the Lowering of Interest», 1691; в «Works» edit. London 1777, vol. II, p. 28). У XVII віці ми ще часто подибуємо в англійських письменників «worth» на означення споживної вартости й «value» на означення мінової вартости; це цілком у дусі мови, яка воліє безпосередні речі означати словами германського, а рефлексивні — словами романського походження.

⁵ У буржуазнім суспільстві панує юридична фікція, ніби кожна людина, як покупець товарів, має енциклопедичні знання з товарознавства.

⁶ «Вартість — це мінове відношення, що є між однією річчю та іншою, між певною кількістю одного продукту й певною кількістю іншого» («La valeur consiste dans le rapport d'échange qui se trouve entre telle chose et telle autre, entre telle mesure d'une production et telle mesure d'une autre»). (*Le Trosne*: «De l'Intérêt Social». Physiocrates, éd. Daire. Paris. 1846, p. 889).

⁷ «Ніщо не може мати внутрішньої вартости» («Nothing can have an intrinsic value»). (*N. Barbon*: «A Discourse concerning coining the new money lighter», p. 6), або, як каже Butler:

«The value of a thing
Is just as much as it will bring».

(Річ варта саме стільки, скільки вона приносить).

* — абсурдною суперечністю. *Ред.*

й т. ін. мусять бути замінні одне на одне, або являти собою рівновеликі мінові вартості. Звідси випливає, поперше, що мінові вартості, на які обмінюється той самий товар, виражають щось однакове, а, подруге, що мінова вартість взагалі може бути тільки способом виразу, «формою виявлення» якогось відмінного від неї змісту.

Візьмімо далі два товари, приміром, пшеницю й залізо. Хоч яке буде їхнє мінове відношення, його завжди можна виразити в рівнанні, де якусь дану кількість пшениці буде прирівняно до якоїсь кількості заліза, приміром: 1 кварталер пшениці = a центнерам заліза. Що каже це рівнання? Що в двох різних речах, в 1 кварталері пшениці і так само в a центнерах заліза, існує щось спільне однакової величини. Отже, обидві ці речі рівні чомусь третьому, яке само по собі не є ані перша, ані друга річ. Отже, кожна з цих двох речей, оскільки вона є мінова вартість, мусить бути зведена до цього третього.

а) Проста одинична, або випадкова форма вартости

1. Два полюси виразу вартости: відносна форма вартости й еквівалентна форма

Пояснімо це простим геометричним прикладом. Щоб вимірювати й порівнювати поверхні всіх простолінійних фігур, їх розкладають на трикутники. Самий трикутник зводять до виразу, цілком одмінного від його видимої фігури, — до половини добутку його основи та його висоти. Так само треба звести мінові вартості товарів до чогось спільного для них, з чого вони репрезентують більшу або меншу кількість.

Цим чимось спільним для них не може бути геометрична, фізична, хемічна або якабудь інша природна властивість товарів, їхні тілесні властивості взагалі розглядається лише остільки, оскільки вони роблять їх корисними, отже, споживними вартостями. Але, з другого боку, якраз абстрагування від їхніх споживних вартостей і є те, що виразно характеризує мінове відношення товарів.^{*} У межах мінового відношення товарів одна споживна вартість має таке саме значення, як і інша, коли тільки вона є в належній пропорції. Або, як каже старий Барбон: «Один рід товару є такий самий добрий, як і інший, коли їхні мінові вартості мають однакову величину. Між речами однакової мінової вартости нема ніякої різниці або відмінности».⁸ Як споживні вартості

⁸ «One sort of wares are as good as another, if the value be equal. There is no difference or distinction

^{*} У французькому виданні це речення подано так: «Але, з другого боку, очевидно, що коли обмінюються товарами, то абстрагуються від споживної вартости, і що саме цією абстракцією характеризується всяке мінове відношення». («Le Capital» par K. Marx, traduction de M. I. Roy, entièrement révisée par l'auteur. Paris 1875, v. I, ch. 1, p. 14). *Ред.*

товари мають насамперед різну якість, як мінові вартості вони можуть різнитися лише щодо кількості, отже, не містять у собі жодного атома споживної вартості.

Коли залишити осторонь споживну вартість товарових тіл, то в них зостається ще тільки одна властивість, а саме та, що вони є продукти праці. Однак і самий продукт праці вже зазнав у нас перетворення. Абстрагуючись від його споживної вартості, ми тим самим абстрагуємось і від його тілесних складових частин і форм, які роблять його споживною вартістю. Це вже не стіл або дім, або пряжа, або ж інша корисна річ. Всі його почуттєво сприймані властивості зникли. Це вже й не продукт теслярської, будівельної або ткацької праці, або взагалі якоїбудь іншої певної продуктивної праці. Разом з корисним характером продуктів праці зникає й корисний характер втіленої в них праці, отже, зникають і різні конкретні форми цих праць; вони вже не відрізняються одна від однієї, а всі вони зведені на однакову людську працю, абстрактну людську працю.

Розгляньмо тепер *Residuum*,^{*} що лишається від продуктів праці після цього зведення. Від них не залишилося нічого іншого, крім однакової для них усіх примарної предметності (*Gegenständlichkeit*^{**}), простого згустка безрізницевої (*unterschiedsloser*) людської праці, тобто затрати людської робочої сили незалежно від форми її затрати. Ці речі виявляють тепер тільки те, що на їхню продукцію затрачено людську робочу силу, що в них нагромаджено людську працю. Як кристали цієї спільної їм суспільної субстанції, вони є вартості – товарові вартості.

А) Кількісна визначеність відносної форми вартості

У самому міновому відношенні товарів їхня мінова вартість з'явилася перед нами як щось цілком незалежне від їхньої споживної вартості. Якщо ж ми дійсно абстрагуємось від споживної вартості продуктів праці, то матимемо їх вартість, як її щойно визначено. Отже, те спільне, що виявляється в міновому відношенні або міновій вартості товару, є його вартість. Дальший дослід знов приведе нас до мінової вартості як доконечного способу виразу, або доко-

in things of equal value». І далі Барбон додає: «Кількість заліза або олива на сто фунтів стерлінгів мають таку саму мінову вартість, які кількість срібла або золота на сто фунтів стерлінгів» («One hundred pounds worth of lead or iron, is of as great a value as one hundred pounds worth of silver and gold»). (*N. Barbon: «A Discourse concerning coining the new money lighter»*, p. 53 u. 7).

^{*} – остачу. *Ред.*

^{**} Німецьке «*Gegenständlichkeit*» ми перекладаємо тут, так само як і всюди далі словом «предметність» у розумінні чогось, що об'єктивно існує. У французькому виданні це слово перекладено словом «*réalité*», що означає — дійсне існування, дійсний предмет або реальність. *Ред.*

нечної форми виявлення товарової вартості; цю останню, однак, спочатку треба розглянути незалежно від цієї форми.

Отже, споживна вартість, або добро, має вартість лише тому, що в ній упереджено або зматеріалізовано абстрактну людську працю. Як же виміряти величину вартості споживної вартості? Кількістю «вартостетворчої субстанції», що міститься в ній, кількістю праці. Кількість самої праці вимірюється часом тривання праці, а робочий час має знов таки свій масштаб у певних частинах часу, як от година, день і т. ін.

Могло б здаватися, що коли вартість товару визначається кількістю праці, витраченої під час його продукції, то що ледачіша або невміліша людина, то вищу вартість матиме її товар, бо то більше часу потребує вона для виготовлення товару. Але праця, що становить субстанцію вартостей, є однакова людська праця, затрата тієї самої людської робочої сили. Сукупна робоча сила суспільства, що виражається у вартостях товарового світу, має тут значення однієї і тієї самої людської робочої сили, дарма що вона складається з безлічі індивідуальних робочих сил. Кожна з цих індивідуальних робочих сил є така сама людська робоча сила, як і всяка інша, оскільки вона має характер суспільної пересічної робочої сили і функціонує як така суспільна пересічна робоча сила, отже, оскільки вона на продукцію якогось товару потребує лише пересічно доконечного або суспільно-доконечного робочого часу. Суспільно-доконечний робочий час є робочий час, потрібний на те, щоб виготовити якусь споживну вартість при даних суспільно-нормальних умовах продукції і суспільному пересічному ступені вмілості та інтенсивності праці. Приміром, в Англії після заведення парового ткацького варстату, щоб перетворити певну кількість пряжі в тканину, досить було, може, вдвоє менше праці, ніж раніш. Англійський ручний ткач на ділі потребував на це перетворення того самого робочого часу, що й раніш, але продукт його індивідуальної робочої години репрезентував тоді лише половину суспільної робочої години, і через це його вартість зменшилась удвоє проти колишньої.

Отже, величина вартості якоїсь споживної вартості визначається лише

⁹ Примітка до другого видання: «Вартість засобів споживання, коли їх обмінюється один на один, визначається кількістю праці, доконечно-потрібної і звичайно витрачуваної на продукцію їх» («The value of them (the necessities of life) when they are exchanged the one for another, is regulated by the quantity of labour necessarily required, and commonly taken in producing them»). («Some Thoughts on the Interest of Money in general, and particular in the Public Funds etc.», London, p. 36). Цей вартий уваги анонімний твір минулого століття не датований. Однак з його змісту видно, що він вийшов у світ за часів Георга II, приблизно року 1739 або 1740.

¹⁰ «Всі продукти того самого роду становлять, власне кажучи, одну масу, що її ціну визначається загально і не зважаючи на поодинокі обставини» («Toutes les productions d'un même genre ne forment proprement qu'une masse, dont le prix se détermine en général et sans égard aux circonstances particulières»). (*Le Trosne*: «De l'Intérêt Social», p. 893).

кількістю суспільно-доконечної праці або кількістю робочого часу, суспільно-доконечного, щоб виготовити її.⁹ Кожен поодинокий товар вважається тут взагалі за пересічний екземпляр свого роду.¹⁰ Тому всі товари, що в них міститься однакова кількість праці, або що їх можна виготовити протягом однакового робочого часу, мають однакову величину вартости. Вартість одного товару відноситься до вартости всякого іншого товару, як робочий час, доконечний на те, щоб випродувати один товар, відноситься до робочого часу, доконечного на те, щоб випродувати всякий інший товар. «Як вартості, всі товари є тільки певна маса застиглого робочого часу».¹¹ Тому величина вартости якогось товару лишалася б сталою, коли б потрібний для його продукції робочий час лишався сталим. Але останній змінюється з кожною зміною продуктивної сили праці. Продуктивна сила праці визначається різноманітними обставинами, між іншим, пересічним ступенем вправности робітників, ступенем розвитку науки та її технологічного застосування, суспільною комбінацією процесу продукції, обсягом і дієздатністю засобів продукції та природними умовами. Приміром, та сама кількість праці в сприятливий рік виражається у 8 четвєриках пшениці, а в несприятливий — тільки в 4. Та сама кількість праці дає більше металю в багатих, ніж у бідних копальнях і т. ін. Діаманти трапляються в земній корі рідко, і тим то знаходження їх коштує пересічно багато робочого часу. Значить, у невеликому об'ємі вони репрезентують багато праці. Іасоб сумнівається, щоб золото будь-коли оплачувалось повною його вартістю. Ще більше це має силу щодо діамантів. За Ешвеґе в 1823 р. весь продукт вісімдесятирічної експлуатації бразилійських діамантових копалень ще не досяг ціни пересічного півторарічного продукту бразилійських плантацій цукру або кави, дарма що він репрезентував куди більше праці, отже, більше вартости. На багатших копальнях та сама кількість праці реалізувалася б у більшому числі діамантів, і це зменшило б їхню вартість. Коли б пощастило з невеликою затратою праці перетворювати вугілля на діамант, то вартість цього останнього могла б впасти нижче від вартости цегли. Загалом: що більша продуктивна сила праці, то менший потрібний для виготовлення якоїсь речі робочий час, то менша скристалізована в ній маса праці, то менша її вартість. Навпаки, що менша продуктивна сила праці, то більший робочий час, доконечний для виготовлення якоїсь речі, то більша її вартість. Отже, величина вартости товару змінюється просто пропорційно до кількості й зворотно пропорційно до продуктивної сили праці, що в ньому реалізується.

[Ми знаємо тепер субстанцію вартости: це — праця. Ми знаємо міру величини вартости: це — робочий час. Лишається ще проаналізувати форму

¹¹ К. Марх: «Zur Kritik der Politischen Ökonomie», S. 6. (К. Маркс. «До критики політичної економії». ДВУ, 1926 р., стор. 48).

вартости, яка саме й надає вартості характеру мінової вартости. Але спочатку треба дещо докладніше розвинути вже знайдені визначення].*

Річ може бути споживною вартістю, не будучи вартістю. Це маємо тоді, коли користь від неї людям не є наслідок праці. Наприклад, повітря, незайманий ґрунт, природні луки, дикорослі ліси і т. ін. Річ може бути корисна й бути продуктом людської праці, не будучи товаром. Хто своїм продуктом задовольняє свою власну потребу, той, правда, створює споживну вартість, але ж не товар. Щоб випродувати товар, він мусить продукувати не тільки споживну вартість, але споживну вартість для інших, суспільну споживну вартість. [І не тільки для інших взагалі.

* Заведене у прямі дужки ми беремо з першого німецького видання. *Ред.*